

J C

6 5

3 0

0 9

1 4

Jo Coenen, architect en stedenbouwer

Frits van Dongen (Rijksbouwmeester)

Huub Smeets (oud Directeur Stadsontwikkeling Maastricht)

JO COENEN EN LUIGI SNOZZI | 1987

Weinig architecten hebben het aanzien van de Nederlandse steden de laatste decennia zo bepaald als Jo Coenen. Op 30 september 2014 wordt hij 65. Een moment om bij stil te staan.

Jo Coenen werd geboren in 1949 in Heerlen en woonde zijn hele jeugd in Limburg. Hij studeerde in Eindhoven aan de Technische Universiteit. In 1975 studeerde hij af als architect. Coenen werkte en studeerde in het begin van zijn loopbaan bij architectenbureaus Snozzi, Stirling, Van Eyck en Bosch. In 1977, op 28-jarige leeftijd, won hij met zijn stedenbouwkundig plan voor het Weena in Rotterdam een (gedeelde) eerste nationale prijs. Zijn eerste eigen architectenbureau was gevestigd in Eindhoven. In 1990 verhuisde hij met zijn bureau naar Maastricht en opende in de loop der tijd ook vestigingen in Amsterdam, Berlijn, Milaan en Luxemburg. Nu, anno 2014, werkt architect en stedenbouwer Jo Coenen onverminderd en met elan door aan een omvangrijk oeuvre met diverse vestigingen in het buitenland. Regelmatig kiest hij positie in nationale debatten over architectuur en stedenbouw. Zijn opvatting geldt als gezaghebbend.

In de loop van zijn carrière ontving Jo Coenen diverse prijzen en eervolle uitnodigingen. Zo ontving hij in 1995 de *BNA Kubus* en in 2007 de *BNA jaarprijs van de Bond van Nederlandse Architecten*. In 2004 kreeg hij het eredoctoraat van de Open Universiteit. Coenen is verder als hoogleraar verbonden geweest aan de universiteiten van Lausanne, Aken, Karlsruhe, Eindhoven en Delft. Ook nu is hij verbonden aan diverse opleidingen en geeft hij regelmatig lezingen bij gezaghebbende podia in binnen- en buitenland.

Architect en stedenbouwer met nationale en Europese voorbeeldfunctie

Het werk en gedachtegoed van Jo Coenen is voor het vakgebied in Nederland van eminente betekenis en dient als voorbeeld voor een nieuwe ontwerpaanpak voor gebiedsontwikkeling door heel Europa. In de tweede helft van de jaren '80 in de vorige eeuw begon het geografisch

gespreid werk dat Coenen realiseerde landelijk een voorbeeldfunctie te vervullen. Zijn betrokkenheid bij de bibliotheek in Heerlen (1983-1986), het stadskantoor in Delft (1984-1987), een gezondheidscentrum in Eindhoven (1984-1987), een restaurant in Almere (1983-1988) en de villa Haans haalden alle de landelijke pers.

Een aantal van zijn ontwerpen, zoals de Openbare Bibliotheek in Amsterdam en in Maastricht, het ontwerp voor het destijds geheten Nederlands Architectuur instituut (NAi) in Rotterdam en de Vesteda Toren in Eindhoven zijn werken die behoren tot de topontwerpen van de Nederlandse architectuur van de afgelopen decennia. Twee voorbeelden waaruit de uitzonderlijke betekenis van het werk van Coenen op de samenleving en het vakgebied blijkt worden kort nader toegelicht, namelijk het NAi in Rotterdam en de Vesteda Toren in Eindhoven.

NAi Rotterdam

Het ontwerp van een architectuurmuseum is een prestigieuze opdracht. Het NAi stond als opdrachtgever voor een belangrijke keuze: Wie moest het gebouw ontwerpen? Hoe wilde het kersverse instituut zich profileren? Om tot een keuze van een architect te komen, werd in 1988 een meervoudige opdracht uitgeschreven; een prijsvraag waarvoor een beperkt aantal architecten werd uitgenodigd. Het NAi hoopte met deze procedure op verrassende uitkomsten.

Individuele kwaliteit

Toenmalig minister Elco Brinkman (Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur) was bereid de meervoudige opdracht en de tentoonstelling van de plannen te subsidiëren. Hij vond wel dat het accent moest liggen op de manifestatie van de Nederlandse Architectuur, dus er mochten hooguit twee buitenlandse architecten worden uitgenodigd. Uiteindelijk viel de keuze op Benthem en Crouwel, Jo Coenen, Rem Koolhaas, Wim Quist en uit het buitenland Luigi Snozzi en Ralph Erskine. Erskine liet op het laatste moment verstek gaan, waarna zijn plaats werd ingenomen door de Nederlander Hubert-Jan Henket.

Individuele kwaliteit was voor de opdrachtgever een belangrijk selectiecriteria, maar ook moesten oudere en jongere architecten vertegenwoordigd zijn en moest de selectie verschillende stromingen representeren. Het gebouw zou een aanzet moeten geven tot een aantrekkelijk stedelijk milieu.

Tijdeloos repertoire

Het NAI maakte de keuze en verleende Jo Coenen de ontwerpopdracht. Uit de verklaring van het bestuur in het persbericht van 3 oktober 1988: *Het ontwerp van Coenen geeft een uitgesproken expressieve en gedifferentieerde uitbeelding van de instituutfuncties. In de vormgeving van de bouwdelen is niet gezocht naar een uitgesproken modernisme, maar naar een tijdloos repertoire waarmee de evenwaardigheid van de geschiedenis en actualiteit van de instituutsformule ter zake worden uitgebeeld.* De bruikbaarheid, expressie en de verwijzingen naar de geschiedenis van de architectuur hadden de doorslag gegeven boven de conceptuele kracht van het ontwerp van Rem Koolhaas.

De Vesteda Toren in Eindhoven

In 2007 koos de jury voor de Vesteda Toren in Eindhoven als het BNA-gebouw van het jaar. Uit de 204 inzendingen werd dit gebouw gekozen met de volgende motivering: *Het beste BNA-gebouw van 2007 is de Vesteda Toren in Smalle Haven, Eindhoven, een ontwerp van Jo Coenen, Geert Coenen en Mike Pfisterer dat in alle opzichten van excellent vakmanschap getuigt.*

De woontoren is een stedenbouwkundige precisieoperatie in een voormalig stedenbouwkundig niemandsland. Het gebouw is eigenzinnig in zijn schaamteloze flirt met traditionele, iconografische beelden, die in ieders geheugen zijn opgeslagen, terwijl het tegelijk een eigen, karakteristieke positie inneemt. De toren in Smalle Haven levert een belangrijke bijdrage aan de stedelijke identiteit van Eindhoven. Door met luxe huurwoningen een appel te doen op de hogere inkomens, levert het bovendien een essentiële bijdrage aan de leefbaarheid van de stad.

KNSM-EILAND | AMSTERDAM

Tot slot dragen de zorgvuldigheid en elegantie naast de woonkwaliteit en de vele vista's bij aan het positieve imago van hoogbouw, een woontypologie die nog al te vaak stuit op verzet, terwijl de opgave van steeds groter belang is voor de toekomst.

Stadsontwerp

Met zijn ontwerp voor de ontwikkeling van het KNSM-eiland in Amsterdam, de Vaillantlaan in Den Haag en het Céramique-terrein in Maastricht heeft hij het stadsontwerp in Nederland weer prominent op de agenda geplaatst. In het buitenland vindt hij navolging in bijvoorbeeld Luxemburg, Duitsland en Italië. Met deze ontwerpen op stadsdeelniveau heeft architect en stedenbouwer Jo Coenen terecht nationale en internationale erkenning verworven. Bouwen in historische context, is een opgave die Coenen tot in finesse beheerst. Hij weet de eisen van de hedendaagse bouwopgave te verbinden aan vernieuwende architectuur die tevens wortelt in de Nederlandse traditie. Zo kent zijn stadsontwerp voor het Céramique-terrein sterke overeenkomsten met de klassiek geworden ontwerptaal van Berlage in zijn ontwerp voor Plan Zuid in Amsterdam. Kenmerkend verder voor zijn stadsontwerp is dat deze geïnspireerd worden door Zuid-Europese stedenbouw met duidelijke zichtlijnen, bredere boulevards en ruime pleinen. De ontwerpen van Coenen streven naar grote stedelijke diversiteit en evenwicht in functie, stedelijke structuur, morfologie en architectuur. Deze sensitiviteit legde Coenen ook aan de dag bij zijn restauratie van het Glaspaleis van Schunck in Heerlen. Hij bereikte dat het karakter van het gebouw behouden bleef en zelfs werd versterkt door zijn restauratie-ingreep.

Bijzonder aan de werkwijze van Coenen is verder dat hij een solide verbinding weet te smeden tussen initiatiefnemers, ontwerpers, belanghebbenden en het brede publiek. Zijn jarenlange inzet bij het al eerder genoemde Céramique-terrein is exemplarisch voor deze werkwijze en kent eveneens sterke overeenkomsten met de ontwikkeling van Plan Zuid in Amsterdam. Zijn inzet is een belangrijke inspiratiebron voor hoe stedelijke vernieuwing vorm kan krijgen, modern, hedendaags en

VOGELVLUCHT AVENUE CERAMIQUE | MAASTRICHT

tegelijkertijd op klassieke leest geschoeid. De jarenlange intensieve betrokkenheid van Coenen en zijn team bij dit project, zorgde samen met de regie van de gemeente en de inzet van de ontwikkelende partijen voor grote continuïteit bij de uitvoering. Alle deelnemende partijen werden door Jo Coenen als kundig en geïnspireerde supervisor gestimuleerd tot verbetering van het plan met behoud van de hoofdlijnen. Tot de dag van vandaag zet Coenen zijn voorbeeldig werk door. Een belangrijke gebiedsontwikkeling die hij nu superviseert is het Leidsche Rijncentrum in Utrecht. Een belangrijk ontwerp van zijn hand dat op dit moment gerealiseerd wordt is het gebouw van het advocatenkantoor Stibbe aan de Zuid-As in Amsterdam. Een belangrijke adviesfunctie is het Curatorschap voor de IBA Parkstad.

2 – COENEN KOOS VOOR VIJF GROTE PROJECTEN
7 – VIER JAAR BEZIELING EN ENGAGEMENT
8 – ARCHITECTENVAK NU BETER BESCHERMD
0 – TERREIN RIJKSBOUWMEESTER VERBREED
2 – JAN BROUWER WIL BAND MET INGENIEURS HERSTELLEN
6 – STATION BREDA LIJMT STAD WEER AAN ELKAAR

SMAA

■ ■ STEDENBOUW ■ ■ MONUMENTEN ■ ■ ARCHITECTUUR ■ ■ ARCHITECTUURBEI

VIER JAAR
JO COENEN

De verdiensten van Coenen als Rijksbouwmeester

Frits van Dongen (Rijksbouwmeester)

ATELIER RIJKSBOUWMEESTER

Op verzoek van de toenmalige minister van VROM, Sybilla Dekker, werd Jo Coenen benaderd met het verzoek het Rijksbouwmeesterschap op zich te nemen. Jo Coenen was Rijksbouwmeester in de jaren 2000-2004. In die jaren drukte hij zijn stempel op het Rijksbouwmeesterschap. Nu in mijn rol als Rijksbouwmeester, ervaar ik nog elke dag de positieve effecten van zijn ingrijpende wijzigingen in opzet en structuur van het Rijksbouwmeesterschap.

Coenen trad aan in een periode dat het ontwerp op rijksniveau wel als een noodzakelijk instrument werd gezien en onderdeel van beleidsvorming werd gevonden, maar geen evidente plek had binnen de diverse departementen. Hij heeft als antwoord daarop een nieuwe werkvorm geïntroduceerd, door hem genoemd het *Atelier van de Rijksbouwmeester* (ARBM). Hij introduceerde een werkmethode die op dat moment in het Rijksbouwmeesterschap niet gebruikelijk was, namelijk een diepgravend instituut bestaande uit vertegenwoordigers uit diverse departementen die zich integraal inzetten voor ruimtelijke kwaliteit in Nederland.

In de ruimtelijke rijksagenda die actueel was toen Jo Coenen als Rijksbouwmeester aantrad, stonden de tien 'Grote Projecten' centraal. Coenen heeft ervoor gezorgd dat het adviseren over en het werken aan deze projecten in het ARBM met veel energie ter hand werden genomen. Hij versterkte de gelederen met topontwerpers in de domeinen infrastructuur, landschap en cultureel erfgoed. Zo bracht Jo Coenen het ontwerp weer terug en maakte hij van het Atelier Rijksbouwmeester een toonaangevend instituut waar internationaal ook veel belangstelling voor bestaat. Hij was in die zin ook voorloper voor de bouwopgave van nu, met de noodzakelijk grote nadruk op het zorgvuldig benutten van de bestaande bouwvoorraad.

De toen ontstane werkvormen zijn nog steeds intact en ik maak daar met veel plezier gebruik van. Het ARBM adviseert nog steeds over grootschalige Rijksopgaven. Jo Coenen was met zijn introductie van de ateliervorm trendsettend binnen de overheid en bracht het

Rijksbouwmeesterschap verdere nationale herkenning en erkenning. Binnen Nederland (provincies, steden) en internationaal (Vlaams bouwmeester) vond deze werkvorm navolging en dat is te beschouwen als de verdienste van Jo Coenen. Dankzij hem kreeg het ontwerp de prominente positie die het nog altijd bekleedt op rijksniveau, provinciaal en ook lokaal niveau.

Het college van Rijksadviseurs

Een tweede wapenfeit dat Coenen tijdens zijn Rijksbouwmeesterschap tot stand bracht, en waarvan nog steeds de vruchten worden geplukt, is zijn voorstel om in verband met de complexiteit van de adviesaanvragen een College van Rijksadviseurs (CRA) in te stellen. In samenspraak met de eerder genoemde minister van VROM en met de collega's van toentertijd de ministeries van VenW, OCenW en LNV, versterkte Jo Coenen het Rijksbouwmeesterschap met de toetreding van topadviseurs op de gebieden van landschap, infrastructuur en cultureel erfgoed. Deze adviseurs bracht Jo Coenen samen in het College van Rijksadviseurs (CRA). Doel van dit CRA was de diverse domeinen van het ontwerp op rijksniveau van advies te voorzien, en de integrale werkwijze van de departementen te versterken.

Rijksbouwmeester Jo Coenen bracht met dit CRA verdieping en verbreding aan in het al eeuwen oude instituut van de Rijksbouwmeester. Ook nu nog, na tien jaar, is het inmiddels derde CRA actief en toonaangevend binnen de brede vakgemeenschap met haar visie en adviezen.

Internationale uitwisseling

Jo Coenen liet Nederland kennis maken met vooraanstaande Europese architecten die vanuit zijn contacten in Nederland zijn geïntroduceerd. In zijn werk als architect en stedenbouwkundige creëerde hij hiervoor altijd al ruimte en ook tijdens zijn Rijksbouwmeesterschap bracht hij deze internationale oriëntatie tot verdere ontwikkeling. Inmiddels is Nederland gewend aan namen als Cruz en Ortiz (Nieuw Rijksmuseum Amsterdam), Baldeweg

(Rijksdienst Cultureel Erfgoed Amersfoort) en Kollhoff (ministerie van Binnenlandse Zaken Den Haag). Met deze internationale uitwisseling verrijkte Coenen het nationale architectuurklimaat.

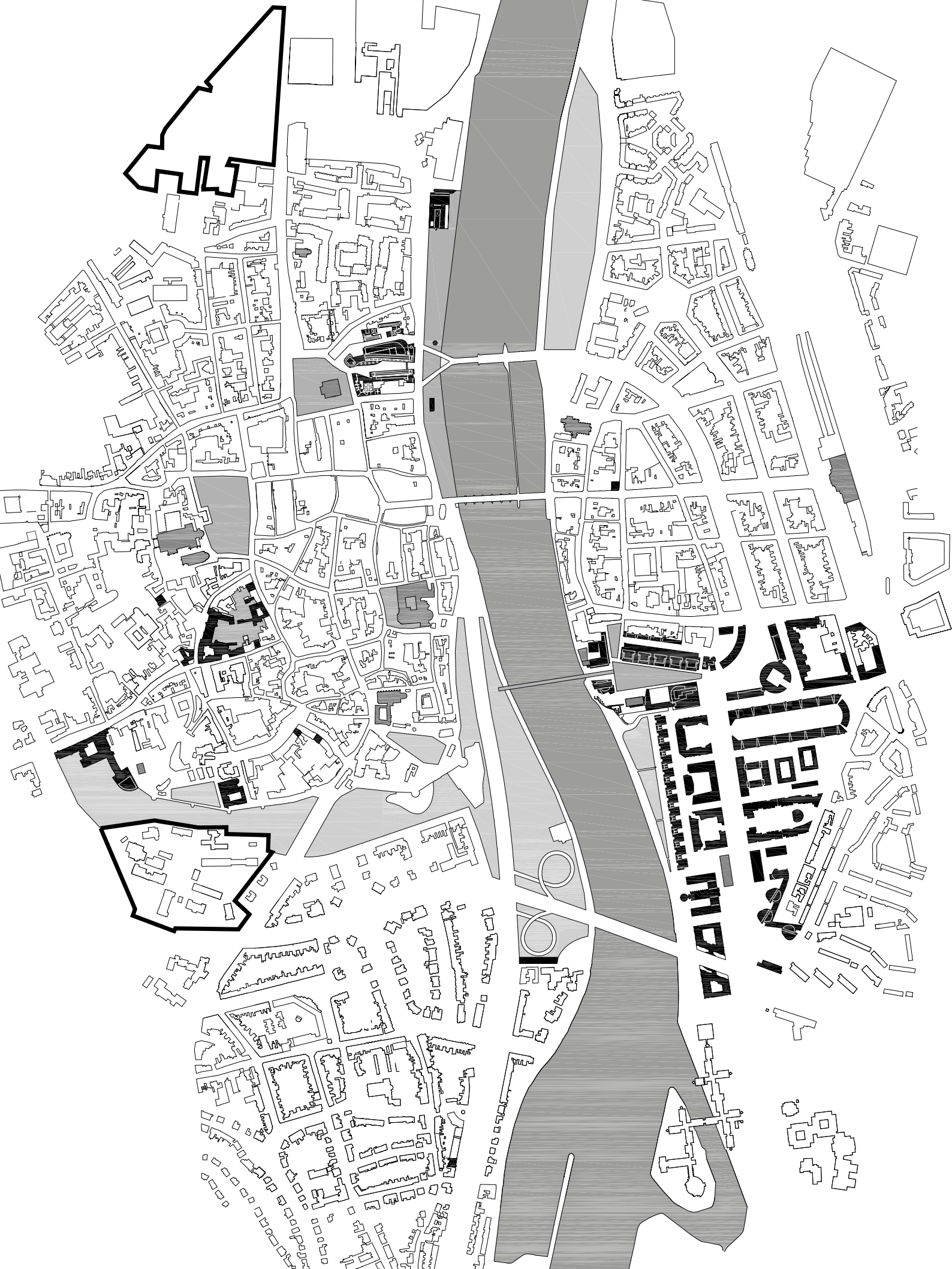
Lezingen, het gedachtegoed van architect en stedenbouwkundige Jo Coenen

Niet alleen in zijn ontwerpen kwam zijn diepe betrokkenheid bij de architectuur en ruimtelijke vormgeving naar voren, ook in zijn lezingen, publicaties en onderwijspraktijken heeft hij een grote invloed gehad op generaties studenten. Nog altijd is het gedachtegoed dat hij mede voortbracht leidend voor generaties studenten als zij over ruimtelijke kwaliteit, betrokkenheid, innovatie en integraal ontwerpen nadenken.

Met een voor Coenen zo kenmerkende gedrevenheid en passie voor het vakgebied zet Coenen zich eveneens in voor kansrijke perspectieven voor de nieuwe generaties ontwerpers. Door middel van zijn voorzitterschap van de Stichting Beroepservaring Jonge Architecten.

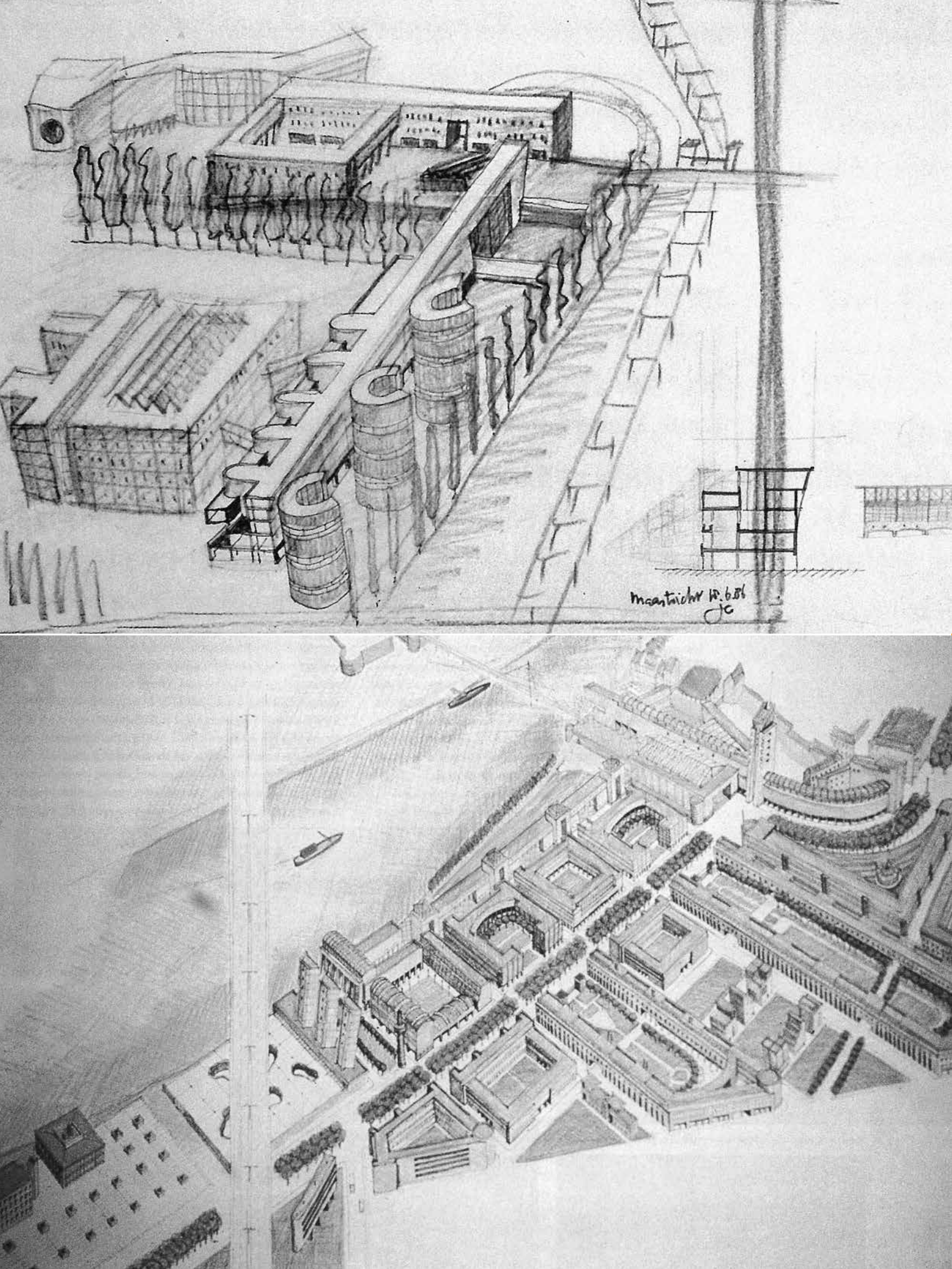
Samenvattend

Met zijn verbeteringen in het Rijksbouwmeesterschap, zijn ontwerpactiviteiten op het niveau van gebouw, stadsontwerp en zijn gedachtegoed met de internationale oriëntatie, is architect en stedenbouwer Jo Coenen van grote betekenis voor het denken over en het vormgeven van de gebouwde omgeving in Nederland. Hij behoort tot de absolute top van de Nederlandse ontwerpers.

Vijfentwintig jaar wonen en werken in Maastricht

Huub Smeets (oud Directeur Stadsontwikkeling Maastricht)

MASTERPLAN CERAMIQUE | 1987 | EERSTE ONTWERP UM-FACULTEITEN RANDWYCK | 1986

In 1990 verhuist Jo Coenen met zijn buro naar Maastricht. (De betrokkenheid van Coenen bij Maastricht begint overigens eerder, namelijk bij zijn ontwerp voor de te bouwen faculteiten Medicijnen en Gezondheidswetenschappen voor de Universiteit Maastricht op Randwyck).

In de afgelopen 25 jaar is de stad Maastricht enorm veranderd. Van een provinciehoofdstad met vooral een historische dimensie werd het een van de meest internationale steden van Nederland. Een stad die is afgestemd op snelle toekomstige ontwikkelingen en tegelijk haar historische erfenis blijft koesteren en de monumentale gebouwen waar nodig refunctionaliseert. Coenen heeft bij deze ontwikkeling van de stad een herkenbare en belangrijke rol gespeeld. Zo heeft hij het plan gemaakt als vertaling van het voornemen van de universiteit - die in eerste instantie nog het stadshart wilde verlaten - zich voorgoed te nestelen in de oude binnenstad. En zo is, gebaseerd op zijn masterplan, aan de oostzijde van de Maas de wijk Céramique gebouwd, een tweede centrum voor de stad, dat inmiddels via belangrijke functies tot leven is gekomen. De Markt en de Maasoevers, een derde groot project van Coenen, zijn getransformeerd van zwaar door autoverkeer belaste zones tot waardevolle onderdelen van de stad. En daarnaast is de stad talrijke gebouwen en verbouwingen van Coenen rijker - woningen, winkels, villa's en kantoren.

Zijn verhuizing naar Maastricht was vooral, maar niet uitsluitend, ingegeven door het werken aan de belangrijkste gebiedsontwikkeling in Maastricht, namelijk Céramique. Met zijn overtuigend stadsontwerp voor dit terrein, zijn keuze voor de belangrijke architecten in Nederland en Europa bij de uitwerking, zijn bijna dagelijkse begeleiding van de uitvoering gedurende vele jaren (ondanks zijn drukke praktijk), maakten samen met de sterke regie van de gemeente deze gebiedsontwikkeling tot toonaangevend in Nederland en Europa. Daarnaast was hij een belangrijke externe kracht, die - naast de gemeentelijke afdeling stedenbouw - de stadsontwikkeling van Maastricht van vele kwaliteitsimpulsen heeft voorzien. Het stadsontwerp, het verbeeldend en beeldend vermogen van het architectonisch

ALVARO SIZA, HUBB SMEETS, JO COENEN | 1999

ontwerp om problemen vroegtijdig te ontdekken en op te lossen, om nieuwe verbindingen te leggen en nieuwe mogelijkheden aan te reiken, om het heden met het verleden en de toekomst van de stad te verbinden, dat ontwerpvak beheerst hij als de beste. Samen met de nieuw aangetrokken stadsontwerpers, bijvoorbeeld Rein Geurtsen binnen de Dienst Stadsontwikkeling, en een hele lijst Nederlandse en Europese ontwerpers, ontstond in die tijd een ongelooflijke boost van ontwerpkracht en dynamiek.

Vijfentwintig jaar Maastricht heeft anderzijds Coenen veranderd. Toen Coenen zich in Maastricht vestigde, was dat meteen in het oude centrum. Hij zag hoe arcadisch, hoe gehecht aan tradities en hoe trots de bewoners van Maastricht zijn op de kwaliteiten van de stad. Maar hij wist ook - mede door de grote opdrachten die hij had - dat er grote ontwikkelingen voor de stad te gebeuren stonden en dat Maastricht sterke buitenboordmotoren nodig had.

Coenen is zich toen, ondanks een op de TU Eindhoven gekoesterd voorbehoud tegen behoudzucht, met toenemend enthousiasme gaan verdiepen in Maastricht. Hij begreep dat hij niet aan de toekomst van deze stad zou kunnen werken, als hij de morfologie en de tradities ervan niet door en door zou kennen. Hij maakte o.a. een *Atlas van Maastricht*, waarin hij alle kenmerken en kwaliteiten van de stad zorgvuldig optekende, analoog aan de beroemde *Atlas van Parijs* van Bruno Fortier. Tegelijk ging hij in gesprek met Maastrichtenaren, ontdekte hoe zij hun stad beleefden, wat wel en niet goed functioneerde en wat wel en niet werd geapprecieerd. Hij ging steeds meer de trots, de tradities en de cultuur van de stad Maastricht begrijpen en ontwikkelde zijn eigen passie voor deze stad. De (binnen-) stad van Maastricht heeft zich de laatste dertig jaar ontwikkeld tot een drijvende economische kracht. Het blijkt mogelijk veel geld te verdienen met toerisme, horeca en winkels. Maar dit succes is weer aanleiding voor grote bezorgdheid over wonen en cultuur. Waar is de balans, waar liggen de grenzen?

Na vijftientig jaar is Coenen, ten slotte, sterker dan ooit overtuigd van het belang van kennis en diepgang, van studie en doorzettingsvermogen, van traditie en continuïteit. De paradox van het economisch succes van de binnenstad en de effecten van de crisis hebben echter in Maastricht een afname te zien gegeven van de stadsontwerpende verkenningen en de daarmee gepaard gaande zoektocht naar nieuwe, afgewogen kansen binnen de bestaande bouwvoorraad. Bij de recente transformatie van bijvoorbeeld de Tapijnlocaties is geen stadsontwerpende visie ingezet. Dat is jammer.

Dankzij zijn verblijf in en bemoeienis met deze stad, valt uiteindelijk helder aan te tonen waarvoor Coenen in wezen staat: architectuur en stedenbouw dienen om samenhang aan te brengen waar die verloren is gegaan of nooit bestond; gekoppeld aan duurzame oplossingen. Niet Céramique, niet de Maasoevers, niet de Universiteit, maar een goede transformatie van de stad als geheel was en is bij alle Maastrichtse projecten Coenens inzet. Dat soort inzet is nog altijd hard nodig!

*Mede mogelijk gemaakt door Zuiderlicht en drukkerij Walters, Maastricht.
Voor uitgebreide tekst zie ook Hilde de Haan, Jo Coenen van stadsontwerp
tot architectonisch detail.*

J C

6 5

3 0

0 9

1 4